

University of Groningen

Maatschappelijke participatie van ouderen en volkshuisvesting.

Houben, Petrus Philippus Joannes Amandus Maria

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1985

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Houben, P. P. J. A. M. (1985). *Maatschappelijke participatie van ouderen en volkshuisvesting*. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

SAMENVATTING: MAATSCHAPPELIJKE PARTICIPATIE VAN OUDEREN EN VOLKSHUISVESTING

Samenhang tussen de drie deelstudies: achtergronden en opzet van het project

Het project "Maatschappelijke participatie van ouderen en volkshuisvesting" bestaat uit drie deelstudies. Het verbindende element wordt allereerst gevormd door de gemeenschappelijke invalshoek die kortweg met 'maatschappelijke participatie' kan worden aangeduid. Het tweede element wordt gevormd door de verwevenheid met het onderzoek van het RIW - Instituut voor Volkshuisvestingsonderzoek van de TH-Delft naar woonbehoeften van ouderen. Dit uit verschillende fases bestaande onderzoek is tezamen met collega's van het RIW, m.n. drs. H. Moeskops en F. Wind uitgevoerd. Het werd financieel en inhoudelijk mogelijk gemaakt door de steun van de LSB (Landelijke Samenwerking Bejaardentehuizenorganisaties) te 's-Gravenhage en andere instanties en instellingen.

We gaan in deze samenvatting eerst nader op deze verbindende elementen in omdat ze tevens informatief zijn voor de achtergronden en opzet van het project. Daarna volgt de bespreking van de resultaten en conclusies.

De invalshoek "maatschappelijke participatie" (het eerste verbindende element) is in de drie deelstudies steeds als volgt gedefinieerd:

de aard en mate waarin leden van een samenleving in staat zijn zodanige betrekkingen aan te gaan dat in belangrijke mate de eigen situatie zowel in materiële als in immateriële zin bepaald wordt.

Centraal in deze definitie staat het criterium "zelfbepaling". Hiermee is niet gezegd dat beïnvloeding van gedrag door sociale en andere externe factoren buiten beschouwing blijft. De bedoeling is juist zelfbepaling van ouderen in maatschappelijk opzicht te belichten. Het belang van deze definitie is ingegeven door onderzoek, beschouwingen en uitspraken van ouderen zelf, waaruit blijkt dat ouderen niet op een gelijkwaardige wijze aan de samenleving participeren. Mede hierdoor is in Nederland een voorzieningenbestel op het gebied van ouderenhuisvesting gecreëerd, dat niet in overeenstemming is met de wensen en belangen van ouderen. In de eerste deelstudie "Maatschappij en ouderenhuisvesting" wordt deze stellingname

onderbouwd en uitgewerkt. De hieruit ontwikkelde uitgangspunten worden in de tweede deelstudie "Feiten en visies ouderenhuisvesting" gebruikt om de situatie en het beleid te evalueren. Ze hebben in het derde deel "Ouderenhuisvesting in een emancipatie-perspectief" doorgewerkt in de opzet van twee ingestelde veranderingsonderzoeken en de analyse van experimenten.

De aanleiding van dit project is het onderzoek dat het RIW uitgevoerd heeft in de periode 1979 tot en met 1984 (het tweede verbindende element). Het onderzoek had tot doel de woonbehoeften van ouderen (globaal aan te duiden met mensen van 65 jaar en ouder) te peilen. Na de eerste twee kwalitatieve voorfasen bleek het noodzakelijk de oorspronkelijke opzet, met name het instellen van een landelijke enquête, los te laten en daarvoor in de plaats volgens een bepaalde strategie allerlei deelonderzoeken, hoofdzakelijk van kwalitatieve aard, uit te voeren. De serie deelstudies vindt zijn oorsprong in de bezinning die aan deze aanpassing ten grondslag heeft gelegen.

De eerste deelstudie heeft dan ook de functie gehad een keuze te maken uit de uiteenlopende wijzen waarop naar dit onderwerp kan worden gekeken. Deze leidde tot de formulering van vijf uitgangspunten en daaraan verbonden voorlopige conclusies. De uitgangspunten hebben ten grondslag gelegen aan in het woonbehoeftenonderzoek uitgevoerde evaluaties van het beleid (zie de tweede deelstudie) en van de resultaten van twee in de veranderingsonderzoeken gevolgde pogingen om tot een andere aanpak van de ouderenhuisvesting te komen (zie derde deelstudie). Verder hebben de uitgangspunten doorgewerkt in die welke aan het gewijzigde onderzoeksproject ten grondslag liggen.

In de tweede deelstudie vindt men op statistieken en kwantitatieve data gebaseerde gegevens van de ouderenhuisvesting in het begin van de jaren tachtig. Voorts treft men er een analyse aan van de sedert 1970 gepubliceerde beleidsdocumenten van het rijk, de LSB en het COSBO (Centraal Orgaan Samenwerkende Bonden van Ouderen). Tevens is nagegaan hoe in deze stukken conclusies van onderzoek zijn verwerkt.

Voorts bevat de tweede deelstudie uitkomsten van op groeps- en individuele interviews gebaseerde onderzoeken waarin visies van ouderen, niet-ouderen, hulpverleners en huisvesters gepeild zijn aangaande de meest wenselijke vormen van huisvesting en de daarmee verbonden hulpverlening.

Hieruit blijkt onder meer dat iedereen een ouderenhuisvesting voorstaat waarin het zelfstandig wonen veel meer mogelijk is dan destijds en ook nu nog het geval is, maar dat de meningen verschillen over de vraag of een dergelijke aanpak uitvoerbaar is en zo ja, in welke mate. Vooral ouderen reageren terughoudend zolang ze niet geconfronteerd worden met reeds gerealiseerde of haalbare, concrete plannen voor een andere aanpak. Vandaar dat veranderingsonderzoeken zijn ingesteld naar besluitvormingsprocessen die zowel gunstige condities voor de inbreng van ouderen inhouden, als

waarin zo concrete nemens aan de orde. De derde deelstudie zoekt vindt plaats in 1983 gevolgd door 's-Gravenhage waar ouderen Bezuidehouwijnniveau, met nlijke activiteit waar op initiatie structureren van streefd. Dit imp het tehuis terwil In de derde deels van deze verander schrijvingen en van de ouderenhuis perspectieven voor le project af.

Belangrijkste uit

De vijf uitgangspunten het einde van de als volgt geformuleerd:
1 bewustwording in ouderen van de het negatieve i
2 versterking van
3 zelfbepaling do
4 vergroting vri
hulpverleningsv
5 een procesmatig
Uit deze uitgangspunten 2) en individueel stel verbonden a niveaus tegelijk (punt 5) nodig, de benodigde str en kunnen worden

In de tweede deelstudie luatie van de situatie. Uit de gegevens dan 10% van de 6 een verzorgingsst

waarin zo concreet mogelijk op het zelfstandig wonen idee gestoelde voor- nemens aan de orde komen.

De derde deelstudie beschrijft de aanpak en uitkomsten ervan. Het onder- zoek vindt plaats in twee situaties die in de periode begin 1982 tot me- dio 1983 gevolgd en geanalyseerd werden. De ene is Bezuidenhout-Oost te 's-Gravenhage waar een groep ouderen, namelijk de BOB (Belangengroep Ou- deren Bezuidenhout), geruime tijd bezig is met belangenbehartiging op wijkniveau, met name voor betere condities voor zelfstandig wonen. Derge- lijke activiteiten zijn een uitzondering. De andere is Venlo-centrum, waar op initiatief van een verzorgingstehuis, Huize Beerendonck, een her- structurering van het voorzieningenbestand voor de wijk wordt nage- streefd. Dit impliceert een sterke reductie van het aantal plaatsen in het tehuis terwille van meer mogelijkheden voor zelfstandig wonen.

In de derde deelstudie worden naast de opzet en uitkomsten ook conclusies van deze veranderingsonderzoeken gepresenteerd in het licht van korte be- schrijvingen en gegevens van andere recente experimenten op het gebied van de ouderenhuisvesting. Conclusies voor beleid en praktijk, alsmede perspectieven voor verder onderzoek sluiten deze deelstudies en het gehe- le project af.

Belangrijkste uitkomsten

De vijf uitgangspunten die in dit project een grote rol spelen, zijn van het einde van de eerste deelstudie in de vorm van voorlopige conclusies als volgt geformuleerd:

- 1 bewustwording in het beleid en de praktijk van de volkshuisvesting voor ouderen van de maatschappelijke context (o.a. de uitstotingsprocessen, het negatieve imago);
- 2 versterking van de positie van ouderen in het besluitvormingsproces;
- 3 zelfbepaling door ouderen als toekomstcriterium;
- 4 vergroting vrijheidsgraden voor ouderen in het bestel van woon- en hulpverleningsvoorzieningen;
- 5 een procesmatige aanpak in onderzoek, beleid en praktijk.

Uit deze uitgangspunten blijkt, dat zowel aan maatschappelijke (punt 1 en 2) en individuele factoren (punt 3), als aan het ouderenhuisvestingsbe- stel verbonden aspecten (punt 4), aandacht wordt besteed. Door deze drie niveaus tegelijkertijd in beschouwing te nemen is een procesmatige aanpak (punt 5) nodig, omdat niet te verwachten is, dat op afzienbare termijnen de benodigde structurele veranderingen die hier aan de orde zijn, zullen en kunnen worden doorgevoerd.

In de tweede deelstudie hebben deze uitgangspunten doorgewerkt in de eva- luatie van de situatie en het beleid op het gebied van de ouderenhuisves- ting. Uit de gegevens van het begin van de jaren tachtig blijkt, dat meer dan 10% van de 65-plussers (en bij de 80-plussers meer dan een derde) in een verzorgingstehuis of verpleeghuis woonde. Ondanks dit relatief kleine

aandeel domineren deze woonvormen en intramurale hulpverlening in de belevingswereld van alle betrokkenen en in het beleid. Vanwege het minimale inkomen van een grote meerderheid van de ouderen zijn ze aangewezen op het voor hen gecreëerde bestel. Hun positie daarin is zwak.

De aandacht voor de $\pm$ 90% zelfstandig wonende ouderen en voor de wens van ouderen tot langer zelfstandig wonen in geval van hulpbehoevendheid, blijft achter vergeleken met die voor de genoemde institutionele woonvormen. Zo zouden woningaanpassing op grotere schaal, betere verdeling van woonruimte waardoor een adequate toewijzing van voor ouderen geschikte woningen plaatsvindt, 24-uurs beschikbare extramurale hulp en een goed sociaal klimaat in de woonomgeving kunnen bijdragen aan een verminderde hulpvraag tot opname. Het rijksbeleid is ondanks de uitspraken ter zake, niet consequent in de uitvoering van een herstructurering van het bestel ten gunste van meer mogelijkheden tot zelfstandig wonen. Bezuinigingen bepalen de richting van het beleid. Wel wordt het idee van het gesloten circuit losgelaten, zodat hierdoor een voorwaarde voor veranderingen in het bestel gecreëerd wordt. In het algemene ouderenbeleid ontbreekt het streven zoals dat door de ouderenbonden i.c. het COSBO bepleit is om de maatschappelijke positie structureel te verbeteren. Pas dan ontstaan voor ouderen mogelijkheden om te kiezen en minder afhankelijk te zijn van de voor hen tot stand gebrachte voorzieningen.

Onderzoek speelt in de beleidsontwikkeling met name van het rijk een rol, maar de eigen visie van de desbetreffende beleidsinstantie bepaalt welke onderzoeksresultaten gebruikt worden en hoe ze worden geïnterpreteerd. Daar het rijk alleen belangstelling heeft voor kwantitatief onderzoek, m.n. gebruikscijfers en toekomstprognoses, is er onvoldoende oog voor allerlei kwalitatieve aspecten en achtergronden van woonwensen van ouderen.

Uit de resultaten van de eerste kwalitatieve fases van het woonbehoeftenonderzoek (die in de tweede deelstudie gerapporteerd zijn) blijkt onder meer dat:

- woonbehoeften van ouderen een actuele of in de toekomst te verwachten hulpvraag insluiten;
- woonwensen geformuleerd worden in termen van de bestaande voorzieningen;
- tevredenheid het antwoordenpatroon kleurt, zodat soms ook wensen geuit worden betreffende intramurale voorzieningen die men op de keper beschouwd niet wil.

Ouderen zeggen dat ze zolang mogelijk zelfstandig willen wonen, maar ze zijn, meer dan de ondervraagde praktijkdeskundigen geneigd te denken, dat bij een bepaalde hulpbehoefte opname in een verzorgingstehuis de enige uitweg is. Praktijk-deskundigen (mensen die op allerlei plekken in de ouderenhuisvesting als professional, vrijwilliger of bestuurder werkzaam zijn) zien evenals ouderen nogal wat nadelen aan die woonvorm. Zij prefereren een herstructurering van de reeks in extra- en intramurale voorzie-

ningen, terwijl bij ouderen een andere aanpak een grote diversiteit nemen. Dat geeft zware verzorgingsgebied daartoe eventuele aanpak van hulpverleners schillen in de keuze oplossingen veranderingen re meer op het de meningen van ouderen lating op het n

Uit het veran zuidenhout-Oo creet kan wor leefsituatie penwerk bewerk fel komt. Er wonen langer tot acties en normale inspra van klachten De achterban w wisselingsmoge vorming bij de een jaarlijkse van belangenbe ontwikkeling v laten aangeven in hun woonom patie van oude Uit het veran herstructureri voren die gedo perimenten. D zaamheid, pos ke reductie v gelijk maken. verzorgingste collectieve v voldoende mog

ningen, terwille van meer zelfstandig wonen. Ze onderkennen weerstanden bij ouderen en niet-ouderen en belemmeringen in het bestel zelf om tot een andere aanpak te komen. Ook is er bij ouderen en praktijkdeskundigen een grote diversiteit in het omgaan met situaties en hulpvragen waar te nemen. Dat geldt daar waar niet sprake is van evident lichte of evident zware verzorgingsbehoevendheid. Die diversiteit komt aan het licht in het gebied daartussen in, waar dan de persoonlijke instelling van ouderen, de eventuele aanwezigheid van psycho-sociale problemen en de eigen kijk van hulpverleners een grote rol spelen. Praktijkdeskundigen en ouderen verschillen in dat middengebied in hun voorkeur voor in bepaalde gevallen te kiezen oplossingen. In de opzet van het in de derde deelstudie beschreven veranderingsonderzoek is hierop ingespeeld. De voorstellen voor een andere meer op het zelfstandig-wonen-idee geënte aanpak, zijn vergeleken met de meningen van de betrokken ouderen. Voorts is nagegaan hoe woonwensen van ouderen luiden als deze voortkomen vanuit concrete belangenbehartiging op het niveau van 'n wijk of buurt.

Uit het veranderingsonderzoek onder de BOB, een groep ouderen die in Be Zuidenhout-Oost in 's-Gravenhage actief is, blijkt dat door ouderen concreet kan worden aangegeven wat de plus- en minpunten van de woon- en leefsituatie in de wijk zijn. Ook wordt er mede dankzij het gespreksgroepenwerk bewerkstelligd, dat wat ouderen "eigenlijk" willen nu wel ter tafel komt. Er worden nu wel allerlei suggesties gedaan om het zelfstandig wonen langer dan gebruikelijk mogelijk te maken. Deze suggesties worden tot acties en beleidspunten verwerkt. Van belang is dat naast overleg en normale inspraakmogelijkheden relatief zware pressiemiddelen als indienen van klachten en bezwaarschriften, ludieke acties e.d. gehanteerd worden. De achterban wordt geactiveerd door informatieverstrekking, gedachtenuitwisselingsmogelijkheden en gezelligheidsbijeenkomsten. Positieve beeldvorming bij de andere bewoners in de wijk lijkt te worden bevorderd door een jaarlijkse informatiemarkt, publiciteit over acties e.d. Deze vorm van belangenbehartiging is vrij zelfzaam. De aanpak is relevant voor de ontwikkeling van een methodiek waarin gepoogd wordt primair ouderen te laten aangeven en bepalen hoe ze willen wonen en welke voorzieningen ze in hun woonomgeving wensen. Voorts draagt deze aanpak bij aan de emancipatie van ouderen en positieve beeldvorming.

Uit het veranderingsonderzoek in Huize Beerendonck naar een plan voor herstructurering van voorzieningen in Venlo-centrum, komen punten naar voren die gedeeltelijk vergelijkbaar zijn met bevindingen in recente experimenten. De belangrijkste conclusies zijn dat bevordering zelfwerkzaamheid, positieve waardering rest-validiteit en hulp op maat, een sterke reductie van de intramurale hulpverlening op 'n verantwoorde wijze mogelijk maken. Aan het langer zelfstandig thuis wonen in de wijk kan het verzorgingstehuis bijdragen door naast het beschikbaar stellen van de collectieve voorzieningen een wijkgericht opnamebeleid te voeren, waarin voldoende mogelijkheden voor tijdelijke en acuut definitieve opnamen

zijn. Dit vergt een zekere leegstand, die evenwel bijdraagt tot een kleiner aantal ouderen dat zich uit voorzorg op de wachtlijst plaatst. Het herstructureringsplan impliceert dat nauw samengewerkt moet gaan worden met woningbeherende instanties die over voor ouderen geschikte woningen (kunnen) beschikken en de extramurale hulpverlening. Van belang is dat voor heel Venlo een dergelijke wijkwijze aanpak zal worden ontwikkeld, terwijl bovendien gepoogd zal worden om ouderen in dit planproces voldoende ruimte voor zinvolle participatie te geven. Daartoe zal onder meer gestimuleerd worden dat op grote schaal via gespreksgroepen de meningen en wensen van ouderen op tafel komen.

Een belangrijke bevinding van het onderzoek in Venlo is, dat de differentiatie in zorg en het plan onderbouwd zijn met een indeling van de bewoners naar zorgbehoefte en tijdsstudies van de benodigde persoonlijke hulp. Aangetoond kon worden (evenals in 'n publikatie over 'n experiment met dagverzorging), dat door het gevoerde beleid per saldo de bekende spiraal van toenemende zorgbehoefte bij bewoners in verzorgingstehuizen kon worden doorbroken.

Conclusies voor beleid, praktijk en verder onderzoek

Dit project en het woonbehoeftenonderzoek werden afgerond met vijf conclusies op conceptueel niveau. Ze zijn te beschouwen als algemene aan-grijpingspunten voor veranderingen in het beleid en de praktijk van de ouderenhuisvesting. Alvorens ze in hun definitieve vorm geformuleerd werden, zijn ze getoetst op begrijpelijkheid en relevantie in twee conferenties.

- 1 Emancipatie van ouderen en versterking van hun maatschappelijke positie vormen een voorwaarde voor een voorzieningenbeleid dat aansluit op de eigenlijke behoeften van ouderen.

Door factoren van maatschappelijke en psychologische aard brengen ouderen hetgeen ze eigenlijk willen, in onvoldoende mate naar voren. Emancipatie is nodig om te waarborgen dat er ondanks de goede bedoelingen van onderzoekers, beleidsontwikkelaars en hulpverleners niet over de hoofden van de ouderen heen beleid ontwikkeld wordt.

Emancipatie dient op maatschappelijk niveau gestalte te krijgen door een sterkere positie met name in economisch opzicht en op individueel niveau door een op zelfbepaling gebaseerde wijze van leven en profilering van wensen.

2 Het v
dighei

Mede doc
groep o
inzake z
niet-oud
Teneinde
wonend i
men, die
gestreef
nen te
woonwens
spelen b
In de o
nodig zi
deel te
is wonin
voor oud

3 Het op
hulp o
stelse

Een belan
tisch is
van de h
de relat
in het g
sen niet
gaat voor
gelijkhei

4 Meer 2
van he
ziening

Een cent
de (mogel
re profes
op enkele
men zich
dere bes
Een herst
zieningen

2 Het volkshuisvestings- en zorgbeleid dient gericht te zijn op zelfstandigheid, ongeacht de leeftijd.

Mede door de marginale positie waarin mensen kunnen geraken als ze tot de groep ouderen gaan behoren, zijn de verwachtingen vanuit de samenleving inzake zelfredzaamheid en het zelfstandig wonen, veelal lager dan voor de niet-ouderen.

Teneinde onnodige negatieve beeldvorming van ouderen (hulpbehoevend, vaak wonend in tehuisen) en een zekere isolering in de samenleving te voorkomen, dient een niet-leeftijdsspecifiek voorzieningenbeleid te worden nagestreefd. Ook grote concentraties van woningen waarin ouderen wonen dienen te worden voorkomen; dit ondanks het gegeven dat de leefstijlen en woonwensen van jong en oud tenderen naar het gescheiden wonen. Hierop inspelen betekent de waargenomen kloof vergroten.

In de oude wijken zal bij de stadsvernieuwingsoperaties extra aandacht nodig zijn voor de specifieke wensen van ouderen en hun mogelijkheden om deel te nemen aan de benodigde opbouwprocessen. Alhoewel het belangrijk is woningen in technisch opzicht te laten voldoen aan de specifieke eisen voor ouderen, is daarnaast sociale geborgenheid minstens even belangrijk.

3 Het opsporen en werken aan de oorzaken van de hulpvraag en flexibele hulp op maat dienen in de plaats te komen van het huidige indicatiestelsel en het aanbieden van gestandaardiseerde zorg.

Een belangrijke uitkomst van het onderzoek is, dat de hulpvraag niet statisch is, maar fluctueert en beïnvloedbaar is. De persoonlijke instelling van de hulpvrager en de visie van de hulpverlener bepalen in sterke mate de relatie tussen vraag en aanbod, met name als psycho-sociale problemen in het geding zijn. Ook is er een neiging te veel te kijken naar wat mensen niet kunnen in plaats van wat ze wel kunnen. Gestandaardiseerde zorg gaat voorbij aan de mogelijkheden waarover mensen beschikken. De keuzemogelijkheid voor de hulpvraag dient te worden vergroot.

4 Meer 24-uurs beschikbare hulp aan huis is wenselijk, waardoor reductie van het aandeel van het verzorgingstehuis in de totale reeks van voorzieningen mogelijk wordt.

Een centraal element in de woonbehoeften van ouderen wordt gevormd door de (mogelijke) hulpbehoefte. Ouderen zouden graag meer 24-uurs beschikbare professionele hulp aan huis willen hebben, zoals die de laatste jaren op enkele plaatsen van de grond komt. Zolang die hulp er niet is, voelt men zich gedwongen tot keuze voor opname in het verzorgingstehuis en andere beschermde vormen.

Een herstructurering van het huidige bestel van woon- en andere hulpvoorzieningen ten gunste van het zelfstandig wonen, impliceert een diepgaand-

de reorganisatieproces en een overheveling van gelden van de intramurale sector naar de extramurale.

5 Een procesmatige aanpak op wijk-, buurt- of dorpsniveau is nodig om de herstructurering van voorzieningen verantwoord gestalte te geven.

Afhankelijk van de situatie dient als planningsniveau de wijk, de buurt of het dorp genomen te worden. Door een geleidelijke aanpak, waarbij aan de wijze van besluitvorming evenveel aandacht geschonken wordt als aan de vraag waar men naar toe wil, schept men voorwaarden, met name voor ouderen om gezamenlijk het beleid te ontwikkelen. Bij een procesmatige benadering is essentieel dat de vinger aan de pols van ontwikkelingen of ingevoerde veranderingen gehouden wordt. De hiervoor bepleite herstructurering ten behoeve van het zelfstandig wonen, mag alleen dan doorgevoerd worden als gevolgd wordt welke de effecten ervan zijn. Dit te meer omdat niet bij voorbaat vastgesteld kan worden in welke mate de grotere nadruk op zelfzorg, mantelzorg en professionele extramurale hulp verantwoord is.

De derde deelstudie sluit af met een hoofdstuk waarin modelmatig geschetst wordt welke hypothetische relatie tussen vraag en aanbod van de in de ouderenhuisvesting aan te treffen reeks woon- en hulpverleningsvoorzieningen er bestaat. Belangrijk is daarin het onderscheid tussen het gebruikelijke "volgende" zorgbegrip en het in de veranderingsonderzoeken en experimenten naar voren gekomen "actieve" zorgbegrip. Gepleit wordt voor verdere exploratie van dit laatste begrip.

De suggesties voor verder fundamenteel, evaluatief en ontwikkelingsonderzoek bewegen zich voornamelijk binnen het gebied van het ouderenhuisvestingsbestel.

Naar aanleiding van reacties van niet-ouderen in het onderzoek wordt voorgesteld om de mogelijkheden na te gaan voor algemene arbeidstijdverkorting en flexibele pensionering met royale mogelijkheden door te werken na de gebruikelijke VUT- en pensioneringsleeftijd. Zo ontstaan voor iedereen, ook de ouderen, meer kansen op betaalde arbeid en meer tijd voor vrijwilligerswerk, waaronder die voor ouderen. Hierdoor wordt de maatschappelijke participatie van ouderen wezenlijk bevorderd.